

Forord

For en tid siden ble jeg spurt av en leder i Det Norske Misjonsselskap:

«Hvorfor driver vi egentlig misjon i Etiopia? Er ikke det et gammelt kristent land?»

«Det er en lang historie», svarte jeg.

«Ja, og så lurer jeg på hvorfor den lutherske kirken vokser mer der enn i noe annet land?»

«Det er en enda lengre historie», svarte jeg.

«Kan ikke du fortelle den historien», sa han.

«Tja, jeg kan prøve», svarte jeg.

Og her er historien – slik jeg ser den.

En slik historie blir ikke til bok uten hjelp av gode medarbeidere. La meg derfor rette en spesiell takk til Det Norske Misjonsselskap for økonomisk støtte til utgivelsen av boken. Takk til leder for seksjon Øst-Afrika, Arild M. Bakke, som har vist særlig interesse for prosjektet. Takk til Etiopia-kjennerne Ezra Gebremedhin, Karl-Erik Lundgren og Bernt Lindtjørn for lesing og utfyllende kommentarer. Takk til Forlagshuset Lunde v/forlagsredaktør Katrine Masvie for meget grundig og konstruktivt arbeid med teksten. Takk til grafisk designer Anette Thingbø Sundnes for tegning av kartskissene og billedarkivarene Bosse Temnéus fra Den Evangeliske Forsterlands Stiftelse og Bjørg Johannesen ved Misjons- og diakoniarkivet hos VID for hjelp med billedmaterialet.

Innhold

1. Møte med mennesker	9
2. Møte med Afrikas Sion	15
<i>Peter Heyling</i>	
3. Møte med keiserens sverd	24
<i>Bengt P. Lundahl, Onesimos Nesib, Aster Ganno</i>	
4. Møte med erkebiskopens bann	41
<i>Zer'a-Tsion Musé, Gebre Ewostateos</i>	
5. Møte med afrikansk kultur	55
<i>Nasisé Liban, Daffa Jammo, Gamachu Danu</i>	
6. Møte med åndenes verden	67
<i>Gidada Solan, Ashana Nagadé, Shamebo Qelbera</i>	
7. Møte med folkets nød	87
<i>Thomas A. Lambie, Kristine Skjeslien, Emmanuel Abraham</i>	
8. Møte med etiopisk nasjonalisme	107
<i>Badima Yalew, Emmanuel Gebre-Selassie, Manfred Lundgren, Ommund Lindtjørn</i>	
9. Møte med etiopisk kommunisme	127
<i>Gudina Tumsa, Bodil Rettedal, Mariam</i>	
10. Møte og vekselvirkning	147
Ettertanke	155
Litteratur	157
Sluttnoter	163

Navn og titler

I Etiopia er bibelske navn vanlige. Men ortografien kan være forskjellig fra norsk. For eksempel skrives Maria *Mariam*. Her følger jeg etiopisk ortografi. Transkripsjonen av etiopiske navn fra sabeisk til latinsk skrift er ikke standardisert. Derfor kan et etiopisk navn fremstå med ulik ortografi. Navnet Gamachu kan for eksempel også skrives Gammachuu. Ettersom jeg refererer en god del til den svenske misjonsprest og kirkehistoriker Gustav Aréns tobindsverk om den evangeliske bevegelses historie i Etiopia, har jeg valgt å følge hans navneskikk. Det skaper mindre ortografisk spenning mellom sitatreferanse og løpende tekst.

Etiopiske navn består av en persons navn etterfulgt av fars navn. For eksempel vil Emmanuel være personens navn og Abraham farens navn. Bibliografiske lister følger ulik praksis. En vil se at personen refereres til både ut fra første og andre navn. Jeg refererer til personens fulle navn (egennavn og fars navn). Emmanuel Abraham, eller, der det er helt tydelig ut fra sammenhengen, bare egennavn. Denne praksisen følges også i bibliografien.

Etiopiere er formelle. De vil for eksempel alltid omtale en person som Mr., Mrs., eller Dr. For ikke å belaste teksten for mye, har jeg som generell regel utelatt titler. Unntakene gjelder spesifikke etiopisk titler, som for eksempel Qes (pastor) for å indikere at det er tale om en ortodoks prest.

1 Møte med mennesker

Kirken jeg vil fortelle om, bærer navnet Den etiopiske evangeliske kirke Mekane Yesus. For den som ikke behersker etiopisk/amharisk, kan navnet virke fremmedartet. Yesus er gammeletiopisk (ge'ez) skrivemåte. Mekane refererer til stedet der noe er. Mekane Yesus betyr med andre ord «Jesu sted» eller «Jesu bolig», som avspeiler noe av det evangelisten Johannes gir uttrykk for: «Og Ordet ble menneske og tok bolig iblant oss» (Joh 1,14).¹ Navnet har røtter i en 300-årig evangelisk livsstrøm innenfor Den etiopiske ortodokse kirke og markerer et teologisk perspektiv i forhold til denne kirkes gammeltestamentlige preg. Som vi siden skal se, handler det om Guds nåde og nærvær i Jesus Kristus.

Verdens største lutherske kirke

Bokens undertittel, «*fra misjon til verdens største lutherske kirke*», viser til noe oppsiktsvekkende og tankevekkende. Da Mekane Yesus-kirken ble dannet i 1959, var medlemstallet ca. 20 000. I dag (2025) er medlemstallet ca. 12 000 000 (tolv millioner). Det er en sekstidobling på seksti år!

Veksten er del av noe større. I år 1910 var det ca. 8 millioner kristne i Afrika sør for Sahara. I 2011 var tallet over 500 millioner.² Dette er intet mindre enn en revolusjon i den afrikanske tro og tanke, en endring som påkaller oppmerksomhet langt utover misjons- og kirkekretser.

Den ghanesiske teologen Kwame Bediako karakteriserer kirkeveksten i Afrika som «overraskelsen i fortellingen om misjonen».³ Veksten har kommet i en tid der misjonens idé og praksis er under press. Sekulariseringen har ført til marginalisering av kirkene i de gamle kristne land. Den hvite manns negative ettermæle på grunn av kolonitidens undertrykkelse

og utbytting av folkegrupper i det globale sør har på mange måter heftet ved misjonærene. Noe av den sterkeste kritikken har kommet fra kirken selv, mot åndelige strømmer som i særlig grad ble bærere av misjonstanken. Ikke minst har afrikanske kirkeledere beskyldt misjonærene for paternalisme og manglende forståelse for Afrikas religiøse fortid. Samlet har kritikken ført til svekkelse av misjonens idé og praksis i den vestlige kristenhet.⁴

Men kritikken til tross møter vi en tydelig bekreftelse på misjonens og kirkens vitnesbyrd blant afrikanerne. Enhver kjenner av Afrika vet at folkegruppene på dette kontinentet er selvstendige og stolte, med sterke kulturelle og religiøse tradisjoner. Hvorfor skulle de skifte tro? Det store trosskiftet påkaller derfor oppmerksomhet langt ut over de spesielt interesserte. I Etiopia er de politiske og religiøse forholdene annerledes enn i Afrika ellers. Inntrykket utad er at Etiopia har vært en ortodoks kristen stat i århundrer. Men hva har da evangelisk misjon i Etiopia å gjøre? Og hva er grunnen til at det evangeliske vitnesbyrd har fått så stor tilslutning?

Perspektiv

Når den evangelisk-lutherske kirke kaller seg «stedet der Jesus er», kan det være på sin plass å si noe om stedets egenart og kvaliteter. I så måte er det nærliggende å ta utgangspunkt i gudsriketanken. «Guds rike» var Jesu sentrale anliggende.⁵ Når Jesus forklarer hva som menes med dette riket, gir han oss en mental modell. «Guds rike», sier han, «er å ligne med «en mann som ville holde et stort gjestebud» (Luk 14,15-24). Han sender derfor bud med innbydelse til festen. Noe av det mest påfallende ved lignelsen er det påbudet han gir budbærerne. De skal vise særlig oppmerksomhet mot de fattige, mot funksjonshemmede og syke, dem som i Jesu samtid ble ansett som uverdige. Gjestelisten formidler med andre ord en holdning som speiler at mennesket har verdi i seg selv, uavhengig av sosial status, funksjonsnivå eller helsetilstand. De mest sårbare innbys fra utenforskap til fellesskap. I Jesu samtid, så vel som i det orientalsk-afrikanske Etiopia i dag, er bordfellesskapet et talende bilde på forsoning, gjenopprettelse og fred. I mitt forsøk på å forklare årsakene til at den

evangeliske misjonsbevegelsen etablerte seg på Afrikas horn, er lignelsens oppmerksomhet mot det lidende mennesket av vesentlig betydning. Gjestebud presenterer seg følgelig som et *samlende tolkningsperspektiv* på egenarten ved «stedet der Jesus er».

Et avgjørende punkt i lignelsen ligger i *det som skjer i møtet* mellom innbyder og innbudt. I lignelsen fortelles om noen som avsto innbydelsen, og andre som tok imot. I evangeliene gir Jesus oss eksempler på hvordan innbydelsen kan utformes.

Det første er *holdningsspråket*. Jesus viser oss hvordan dette kommer til uttrykk overfor barn: «Han tok et lite barn og stilte det ved siden av seg og sa til dem: ‘Den som tar imot dette barnet i mitt navn, tar imot meg. Og den som tar imot meg, tar imot ham som har sendt meg’» (Luk 9,47-48).

Det andre er *handlingsspråket*. Jesus viser oss hvordan dette kommer til uttrykk i lignelsen om Den barmhjertige samaritan. En samaritan finner en forkommen mann i veikanten. I stedet for å skynde seg forbi, stanser han, pleier ham og hjelper ham i hus (Luk 10,25-37).

Det tredje er *hjertespråket*. Jesus viser oss hvordan dette kommer til uttrykk i fortellingen om disiplene på veien til Emmaus. Disiplene er i sorg på grunn av det som har skjedd med deres mester. I møte med Jesus blir sorgen vendt til glede når han utlegger «det som står om ham i alle skriftene» (Luk 24,13-35). Språk er mer enn ord, det rommer følelser og livstolkning. Det tolker menneskers hjerter.

Møtet

Misjonsfaget er opptatt av møtet mellom innbyder og innbudt. Aksept av innbydelsen, trosskiftet, avhenger av det som skjer i møtet. La meg illustrere problemstillingen ved hjelp av et eksempel.

Misjonærene som kom fra Vesten til Etiopia, hadde røtter i vekkelsesbevegelser i sine hjemland. Personlige erfaringer av frelsen i Kristus motiverte dem til å dele budskapet om syndenes tilgivelse. Misjonens motiv lå i frelsesforståelsen. Samtidig merker vi oss at de drev et utstrakt humanitært arbeid gjennom klinikker og skoler. Men den diakonale aktiviteten ble langt på vei forstått som hjelpevirksomhet for det egentlige, frelsesbudskapet. Det teologiske problemet som oppsto

i kjølvannet av denne tenkningen, var at Kristi ord og handling ble skilt fra hverandre.⁶ Etiopierne, derimot, opplevde budskapet i ord og handling som et helhetlig uttrykk for frelsen. Denne forståelsen kommer til uttrykk i Mekane Yesus-kirkens programerklæring: «Vitnesbyrd og tjeneste». Men slagord er forenklinger og overser viktige sider ved saken. Her kommer keiser Haile Selassie oss til hjelp. I en opphetet debatt med Den ortodokse kirkes primas om hvorvidt evangelisk misjon skulle slippe til i landet eller ikke, avgjorde keiseren saken ved å vise til misjonærenes «selvoppofrende kjærlighet», med andre ord til misjonærenes holdninger.⁷

Keiserens tolkning viser at det som skjer i møtet, er noe annet og mer enn det budbæreren sier og gjør. Det som gjør dypest inntrykk, er budbærerens verdier. Når jeg i det følgende forteller om tjueto budbærere, vil jeg se hvordan de tolket budbærerrollen gjennom sine liv. Sju av disse er misjonærer fra Vesten. Hvordan formidlet de «innbydelsen til gjestebud»? Femten figuranter er etiopiere. Det interessante er hvordan de møtte, tydet og videreførte det som skjedde i møtet med misjonærene. Her lærer keiseren oss noe. Innbydelsen handler ikke bare om ord og handling, men kanskje aller mest om kvalitetene i de relasjonene som bygges. Jeg anvender med andre ord tre språk – holdnings-, handlings- og hjertespråket – som *verktøy* til forståelse av det som skjer i møtet mellom mennesker.

Utfordringer

En fremstilling av vestlig misjons møte med det religiøse, sosiale og politiske Etiopia byr på spesielle utfordringer. La meg antyde noen. Etiopia er et multietnisk samfunn med mer enn åtti ulike folkegrupper. Mekane Yesus-kirken alene sies å romme mer enn femti språkgrupper. En norsk leser vil være kjent med utfordringene i forholdet mellom det norske stor-samfunnet og den samiske befolkningen. Vi kan bare tenke oss hvilke utfordringer som reiser seg for en politisk ledelse som vil integrere åtti folkegrupper i en fungerende stat. Integrasjonens politiske historie har ført til en utviklet følsomhet for måten interetniske forhold fremstilles

på. Ettersom etiopisk kirkehistorie er vevd sammen med statens politiske historie, vil ethvert forsøk på å fremstille evangelisk misjonshistorie måtte berøre etniske og politiske aspekter. Utfordringen er å klare dette på en sakssvarende og balansert måte.

Etiopias multietniske virkelighet kommer til syne i de figurantene som presenteres. Her har jeg prøvd å hente frem representanter fra så mange etniske grupper som mulig i en liten bok, syv i alt. Samtidig vil leseren se at det er en viss overvekt av oromo. Det skyldes at evangelisk luthersk misjon har lengst historie blant denne gruppen, og at undertegnede selv har arbeidet blant oromo i Vest-Etiopia og er mest fortrolig med deres kultur og religion.

De fleste etiopiske kulturene er patriarkalske. Det har ført til at kvinners innsats i misjon og kirke ikke kommer til syne i den tilgjengelige litteraturen. En følge er at boken omhandler flere menn enn kvinner.

Kjernematerialet i boken har form av små livs- og troshistorier. Her søker jeg å vise hvordan enkeltmennesker har tolket sin oppgave. Utenom den første er fortellingene grovt sett ordnet etter en historisk tidslinje som omfatter årene 1866–1991. I løpet av epoken har det etiopiske samfunnet gjennomgått store og dramatiske omveltninger. Disse gjenspeiles i hvordan evangelisk misjon og kirke møtte utfordringene. Jeg har her prøvd å samordne møtene i åtte misjonsfaglige tema som gir seg av den historiske utviklingen, og som bidrar til svar på mine spørsmål.

Jeg har basert min fremstilling på tilgjengelige skriftlige kilder i form av dokumenter, vitenskapelig studier og korrespondanse med noen av figurantenes etterkommere. Et første punkt har vært om kildene inneholdt tilstrekkelig biografisk informasjon til å svare på mine spørsmål. Av mulige figuranter har jeg valgt å samle oppmerksomheten om personer som ved sine liv stimulerer til ettertanke.

Norsk misjon har gjort en formidabel innsats i Etiopia. Fremst står Norsk Luthersk Misjonssamband, men Det Norske Misjonsselskap, Den Evangelisk Lutherske Frikirke, Kirkens Nødhjelp og Adventistkirken i Norge har også levert betydelige bidrag. Lesere i Norge kunne derfor ha forventet en større representasjon av utsendinger fra disse sammenhengene. Til det er å si at den største innsatsen er utført av etiopierne selv. Nøkkelen til forståelse av kirkeveksten er nettopp etiopiernes mottakelse

og tolkning av Bibelens og misjonærenes vitnesbyrd. Dermed er det viktig å være klar over at utenom det norske bidraget har svensk, amerikansk, tysk, finsk, dansk og islandsk misjon vært involvert i dannelsen og oppbyggingen av Mekane Yesus-kirken. Det er verdifullt at noe av dybden og bredden i denne innsatsen blir synliggjort.

Fortellingene omhandler bare personer som har gått bort.

Fortelle og fortolke

Biografiske portrett handler om både å fortelle og fortolke liv. På den ene side fortelles noe om tjuto personer. På den andre side fortelles historiene av forfatteren. Det gjør at fortellingene farges av forfatterens blikk. På samme måte som et malt portrett ikke er en fotografisk gjengivelse, vil fortellingene ikke være rekonstruksjoner av levd liv på grunnlag av kilder. Rekonstruksjonen vil samtidig være en tolkning. Tolkningene vanskelig-gjøres ikke minst fordi fortellingene utfolder seg under skiftende historiske forhold og i en afrikansk kulturell kontekst. I tillegg kommer at jeg ser møter og vekselvirkninger fra et innenfra-perspektiv. Jeg vil likevel tro at min skoloring har utviklet evnen til å se kritisk på kilder, og at jeg følgelig er i stand til å tegne saksvarende bilder. Spørsmålet er likevel om jeg med mitt noe distanserte vestlige perspektiv er i stand til å tolke møtet med alle sine livsformer. Jeg vet ikke. Muligens er det best å si at mitt forsøk på å forstå det store trosskiftet i Etiopia er et vågestykke, eller i det minste en innbydelse til undring og ettertanke.